

Boshlang'ich sinfda bolalar o'yinlari tasnifi

N.O.Safarova,

Buxoro davlat pedagogika instituti professori.

G.I. Shuhratova,

Buxoro davlat pedagogika instituti 3-kurs talabasi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinflarda bolalar o'yinlari tasnifi va o'yinlar vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy faoliyatini rivojlantirish xususida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, ijodiy faoliyat, o'yinlar, o'yinlar tasnifi, harakatli va rolli o'yinlar, ishbop o'yinlar, milliy o'yinlar

Boshlang'ich ta'limda o'yinlar o'quvchilarning ijodiy faoliyatining bir qismi hisoblanadi. O'yinlar - ularning inson taraqqiyotidagi o'rnini anglashi uchun muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. O'yinlarda bolaning xulqi erkin shakllanadi va ijtimoiylashadi. O'yinlarning eng muhim jihati uning ikki tomonlama xarakterga ega ekanligi bo'lib, uning drammatik san'atga ham mosligidir. Bir tomondan o'yin ishtirokchilari uni amalga oshirishda muayyan nostandart vaziyatlar va vazifalar bilan bog'liq haqiqiy faoliyatni bajarsalar, ikkinchi tomondan esa o'yinlar bu faoliyatning aksariyat paytlarida mas'uliyatni his etgan holda haqiqiy vaziyatlardan chetga chiquvchi shartli xususiyat ham kasb etadilar.

O'yin boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun shunday bosqichi, bunda ular yangi bilim va tushunchalarni egallashga qaratilgan mustaqil faoliyatni boshlaydilar. Bolalar maktab hovlisida bo'sh paytlarining bir qismini turli o'yin va ermaklarga sarflaydilar. Bunday qilish ularga o'z ehtiyojlarini qondirish va yaxshi dam olish imkonini beradi.

Demak, o'yinlarning ikki tomonlama vazifani bajarishi uchun uning rivojlantiruvchi maqsadga ega bo'lishi talab etiladi. O'yin faoliyati elementlaridan ta'lim jarayonida ko'plab foydalaniladi. Masalan: rolli o'yinlar, didaktik o'yinlar, harakatli o'yinlar va milliy o'yin.

O'zbek xalq milliy o'yinlariga o'z ichida quyidagilarga bo'linadi:

1. Harakat sifatlarini rivojlantiruvchi o'yinlar;
2. Darsni ayrim qismlarida qo'llaniladigan o'yinlar;
3. Turli yoshdagi bolalar faoliyatida qo'llaniladigan o'yinlar;
4. Bolalar jinsiga qarab qo'llaniladigan o'yinlar;

5. Ruhiy hissiyotlarni rivojlantiruvchi o‘yinlar;
6. Yorug‘ va qorong‘u sharoitlarda qo‘llaniladiga o‘yinlar;

Harakat sifatleri (jismoniy sifatlar)ni rivojlantiruvchi o‘yinlarga quyidagilar kiradi: “Tortishmachoq”, “Kun va tun”, “To‘p uchun kurash”, “Qirqtosh”, “Quvib yet” va boshqalar.

Darsning ayrim qismlarida qo‘llaniladigan o‘yinlar: “Kun va tun”, “Daqiqa”, “Jami”, “Kimning ovozi?”.

Turli yoshdagi bolalar o‘rtasida o‘tkaziladigan o‘yinlar: “Quvlashmachoq”, “Bekinmachoq”, “Oq terakmi, ko‘k terak”.

Bolalar jinsiga qarab o‘tkaziladigan o‘yinlar: “Besh tosh”, “Xo‘rozlar jangi”, “Xola-xola”, “Ovqat pishirish”, “Soqqa”, “Mindi”.

Aqliy-ruhiy qobiliyatlarni rivojlantiruvchi o‘yinlar: “Shaxmat”, “Ta‘qiqlangan harakat”, “To‘xta”, “Daqiqa”.

Kunduz va tunda o‘tkaziladigan o‘yinlar: “Oq suyak”, “Cho‘loq qarg‘a”.

Undan tashqari qo‘shiqlar bilan ijro etiladigan o‘yinlar ham mavjud bo‘lib, ular o‘quvchilarning san‘at sohasiga bo‘lgan qobiliyatlarini ko‘rsatish va rivojlantirish uchun xizmat qiladi. Ularga misol qilib: “Oq terakmi, ko‘k terak”, “Quyoning”, “Tez aytish”, “Guldurgup” va “Lapkar” kabi o‘yinlarni aytishimiz mumkin.

“Tortishmachoq”

O‘yinchi aniq ikki jamoaga bo‘linadi. Har qaysi jamoada o‘zaro bir-birini belini ushlab turadi. Jamoalar o‘rtasidan o‘rta chiziq chiziladi. O‘qituvchining signali bo‘yicha har ikki jamoa bir vaqtda tortishni boshlaydi. Qaysi jamoa ilgari chiziqdan qarshi komandani tortib o‘tsa shu jamoa o‘yinda yutib chiqadi. O‘yinni shu tarzda 3-4 marotaba qaytarish mumkin. Bu orqali o‘quvchilar kuchi rivojlanadi.

O‘qituvchi har bir darsda bola organizmiga har tomonlama ta‘sir etib, turli mashq va harakatli o‘yinlarni tanlashi, shuningdek, o‘yinlarni o‘tkazish metodikasini o‘zgartirib turishi zarur.

Darsda, shuningdek turli o‘yinlarni o‘tkazish jarayonida o‘rganiladigan materialning metodik jihatdan izchil bo‘lishiga e‘tibor berilishi lozim. Bu, birinchidan, darsning ta‘lim-tarbiyaviy vazifalarini to‘g‘ri hal qilish, ikkinchidan, dars materiallarining to‘la o‘tilishiga erishish, uchinchidan, butun dars davomida har bir mashqni muayyan me‘yorda to‘g‘ri olib boorish imkonini beradi. Agar dars boshida yoki o‘rtalarida zo‘r e‘tibor berishni va moslashtirilgan murakkab harakatlar qilishni talab etadigan o‘yin va mashqlar o‘tkazilgan bo‘lsa, dars oxirida o‘quvchilarning charchagan organizmini birmuncha tinch holatga keltirishga yordam beradigan o‘yin va mashqlarni o‘tkazish kerak. Masalan, dars

boshida bolalar diqqatini to'plash uchun “O'ylab top” yoki “Tezda hamma joy-joyiga”, “Man qilingan harakat” singari o'yinlar o'ynalgan bo'lsa, darsning asosiy qismida yanada harakatchanroq o'yinlarni – “Quvnoq bolalar”, “Qoch bola, kalxat keldi” kabi o'yinlarni o'tkazish tavsiya etiladi. O'rta yoshdagi o'quvchilar bilan darsning asosiy qismida “Cho'pon, qo'y va bo'ri”, “Oq tosh”, “Oq ayiqlar” va boshqa o'yinlarni o'tkazish tavsiya qilinadi. Darsning yakunlovchi qismida kam harakatli “Pat”, “Pr-r-r...” (qush uchishini eslatadigan tovush) va boshqa shular kabi o'yinlarni o'tkazish lozim. Agar butun dars davomida faqat o'yin materiallaridan iborat bo'lsa, serharakatli o'yinlarni kam harakatli o'yinlar bilan, aksincha bir xil xarakterdagi o'yinni ikkinchi xil xarakterdagi o'yin bilan navbatmanavbat almashtirib o'tkazish kerak. Bolalar uchun harakatli o'yinlarning roli ularda muayyan jismoniy xislatlar hosil qilish va bu xislatlarni o'stirish bilangina chegaralanmaydi. Harakatli o'yinlardan bolalarni intizomli qilib tarbiyalash va jamoada o'zini to'g'ri tuta bilishga o'rgatish uchun ham foydalanish mumkin. Xuddi mana shunday kollektivda bolalar birgalikda harakat qilish va o'z o'rtoqlariga yordam berishga o'rganadilar. I-IV sinf o'quvchilarida uyushqoqlik bilan bir maqomda yurish ko'nikmalarini hosil qilish uchun jo'r bo'lib o'ynaladigan o'yinlarni (doira bo'lib aylanib o'yinga tushib, ashula aytib o'ynaladigan o'yinlar), musiqaga jo'r bo'lib o'ynaladigan o'yinlarni, shuningdek, aytib turilgan she'r vazniga moslashtirib o'ynaladigan o'yinlarni tanlash lozim.

Shu maqsadda, “Musiqaga jo'r qilib yurish”, “Karusel”, “O'ylab Top”, “Kimning ovozi” singari mashhur o'yinlardan, shuningdek, “O'razan-bo'razan”, “Pat”, “Pr-r-r...”, “Oq terakmi, ko'k terak” kabi milliy o'yinlardan foydalanish mumkin. Bolalar o'yin jarayonida o'z xarakterlari va shaxsiy xususiyatlarini namoyish qiladilar. Bu o'qituvchi uchun bolalarning turli xislatlari bilan tanishish hamda ularning uyushqoqsizlik, o'ta ta'sirchanlik, o'yin qoidalarini buzish kabi salbiy xislatlarining o'z vaqtida oldini olish imkonini beradi. Bu bilan o'qituvchi o'yinni muayyan yo'lga solib, o'quvchilarda sofdillik, mardlik, o'zaro o'rtoqlik munosabatida bo'lish hamda jamoa oldida o'z burchini sezish tuyg'ularini tarbiyalaydi. Shu bilan birga, o'qituvchi bolalarning o'yin qoidalarini buzmaganda holda ijodiy tashabbus ko'rsatishlariga har jihatdan yordam beradi. Ba'zan o'qituvchi o'z oldiga hal qilinishi qiyinroq bo'lgan vazifani, masalan, o'quvchilarga basketbol va boshqa o'yinlardagidek to'pni uzatish va ilib olish, savatga tashlash, yerga uriburib to'gridan va yo'nalishni o'zgartirib olib yurishni o'rgatish vazifasini qo'yish mumkin.

To'siq yoki qiyinchiliklarni yengish bilan bog'liq bo'lmagan, ya'ni yetarli ravishda kuch sarflashni talab qilmaydigan o'yin bolalarda hech qanday qiziqish

uyg'otmaydi. Tanlangan o'yin bolalarning qo'lidan keladigan bo'lishi kerak. Bu bolalarni o'z kuchlariga ishonadigan qilib tarbiyalashda juda muhim ahamiyatga egadir. Juda yengil yoki, aksuncha, haddan tashqari og'ir o'yinlar qiziqarli o'tmaydi. O'qituvchi o'yinlarni o'rgatishda oddiylaridan boshlab, asta-sekin murakkablariga o'tishi lozim. Tashkil qilinishi jihatidan soda bo'lgan va komandalarga bo'linmay o'ynaladigan o'yinlar oddiy o'yinlar qatoriga kiritiladi. Bunday o'yinlarning qoidalari juda oson bo'ladi. Bab-baravar jamoalarga bo'linib o'ynaladigan o'yinlar bir oz murakkab va eng murakkab o'yinlar jumlasiga kiritiladi. Bunday o'yinlarning qoidalari boshqa o'yinlarning qoidalari qaraganda qiyinroq bo'ladi. O'qituvchi hamma vaqt yengil o'yinlardan murakkab o'yinlarga, tanish o'yinlardan notanish o'yinlarga o'tishni nazarda tutishi kerak. Bunday qilish bolalarni o'yinga qiziqtirishga yordam beradi. Yangidan o'rganiladigan o'yinlar harakatlarining turi jihatidan tanish o'yinlarga o'xshash bo'lishi lozim. Ammo bunday o'yinlarga hali bolalarga noma'lum bo'lgan qoidalar va ba'zi bir harakatlar kiritiladi. Masalan, aytaylik, o'quvchilar “Epchil bolalar” o'yinini biladilar, demak, endi ularga “Ikki yaxob” o'yinini o'rgatish mumkin. Bu har ikkala o'yin o'zining strukturasi jihatidan ham, harakatlari jihatidan ham bir-biriga ancha o'xshashdir, lekin ikkinchi o'yinning qoidalari birinchisining qaraganda birmuncha murakkablashtirilgandir. Shunday qilib, o'yinlar asta-sekin murakkablashib boradi, yangiyangi o'yinlar o'rganiladi. Bu esa bolalarda yangi harakat ko'nikmalarini hosil qilishga va ilgari o'rganilgan texnika elementlarini takomillashtirishga yordam beradi, harakat ko'nikmalarining, shuningdek, o'yinda ilgari orttirilgan bilimlarning puxta o'zlashtirilishiga erishmoq uchun materiallarni muntazam ravishda takrorlab va mustahkamlab boorish zarur. Ammo bundan bir xil o'yinlarni muntazam ravishda takrorlab boorish lozim, degan ma'no kelib chiqmaydi. Bunda rahbar mazmuni jihatidan har xil bo'lgan o'yinlarning ma'lum bir qismini qaytarishni nazarda tutishi va o'quvchilarning o'yinlarni yaxshilab o'zlashtirib olishlariga erishuvi kerak. O'qituvchi bolalar o'yinini muntazam ravishda tekshirib borishi lozim. Bunday qilish o'yin qatnashchilarining kamchiliklari va yo'l qo'ygan xatolarini aniqlashga hamda bu kamchilik va xatolarni puxta o'zlashtirib olishlari, ularga bu o'yinlardan lagerlarda va boshqa yerlarda mustaqil ravishda foydalanish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Safarova N. O‘zbek bolalar o‘yin folklorining janriy tabiati, genezisi va badiiy xususiyatlari. NDA. T., 2005
2. Safarova N.O. Didaktik o'yinlarning samaradorligi. "O'ZBEKISTONDA ILM-FANNING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI" xalqaro ilmiy-amaliy anjumani. 30 noyabr 2022 y.

Research Science and
Innovation House

